

KAMIL HILBERT

O NÁLEZECH ROTUNDY VÁCLAVOVY

ezprostředním podnětem k pátrání po stavebních zbytcích prvního chrámu svatovítského byly poznatky, jež jsem r. 1911 učinil pod dlažbou kaple sv. Václava, když jsem obnažoval hrob pod oltářem Bilenberkovým, abych posílil svá starší tvrzení, vyslovená jednak v r. 1907 v přípisu podaném metropolitní kapitule o pořízení nového oltáře z věnování prob. Ant. Hory a jednak přednesená na Sjezdu na ochranu památek r. 1908¹

Poznatky potvrdily nejen můj předpoklad, že Petr Parlář, jako budovatel kaple od základu, z piety k původnímu pohřbení sv. knížete vybočil směrem jižním i západním z osnova Matyášova půdorysu, ale daly mně i podnět k sledování zdiva, jež jsem kolem hrobu odkryl a jež jsem označil jako součást chrámu svatovítského, budovaného sv. Václavem v první třetině X. století.

Roku 1911 objevená dlažba původního chrámu leží o 1'08 *m* níže dlažby dnešní kaple svatováclavské, kterážto okolnost dovolila za přestaveb v XI. i XIV. století ponechat zbytky původní stavby pod dlažbami pozdějšími. Dlažbu nynější kaple chci nadále uváděti jako základnu pro hloubková udání.

Hradní půda kolem jižní části chrámu Václavova ležela o 1'23 *m* níže a lůžko základové ve hloubce 1'86 *m*; měřila tedy hloubka zdiva zákla-

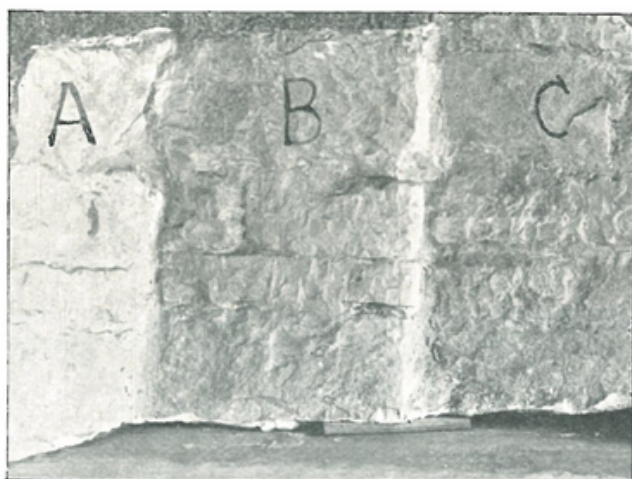
¹ Článkem Svatováclavská kaple v chrámě sv. Víta v Praze, v II. svazku Štencových Uměleckých pokladů Čech, str. 14—19, pak svým pojednáním ve Výroční zprávě Jednoty pro dostavění hlav. chrámu sv. Víta na hradě pražském za r. 1910, str. 60—68, a konečně svými přednáškami o tomto temat, tak r. 1913 v Křesťanské Akademii, 1918

Václavova rotunda. Odkryté stavební zbytky pod kaplí svatováclavskou.
Pohled od jihozápadu.

Václavova rotunda. Odkryté stavební zbytky pod kaplí svatováclavskou.
Pohled od severozápadu.

1.

2.

3.

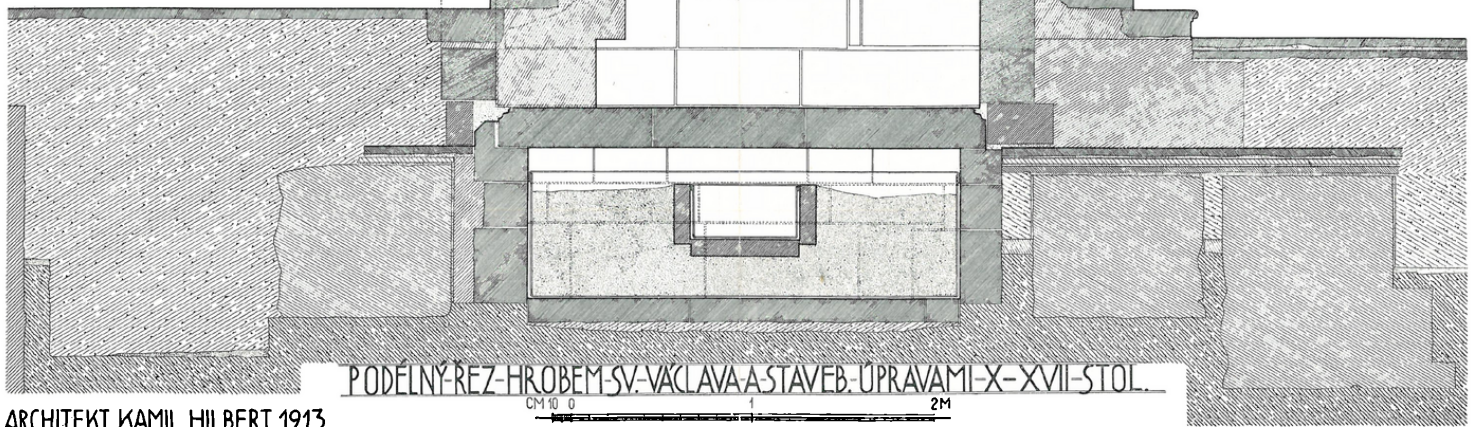

4.

Václavova rotunda. 1. Sádrový odlitek zdiva ve styku lodi a jižní apsidy. 2. Sádrový odlitek zdiva jižní apsidy. 3. Sádrový odlitek mladšího zdiva uvnitř jižní apsidy. 4. Mosaiková dlažba před jižní apsidou.

- ▨ ROSTLÝ TERÉN
- ▨ ROMÁNSKÉ ZDIVO OD 926 DO 1067
- ▨ KVÁDROVÉ ZDIVO Z R. 1348/MATYÁŠ/
- ▨ LOMOVÉ ZDIVO Z R. 1348.
- ▨ KVÁDRY Z R. 1348 POUŽITÉ 1367
- ▨ KVÁDROVÉ ZDIVO A DLAŽBA Z R. 1367/PETR/
- ▨ OLTÁŘ, STUPNÉ A DLAŽBA Z R. 1671.
- ▨ ZÁKLADOVÉ ZDIVO Z R. 1671.

- ▨ ZÁKLAD PO 1356/PETR/
- ▨ DLAŽBA Z XIII. STOLETÍ
- ▨ » Z XII. »
- ▨ » Z XI. »
- ▨ » VÁPENÁ MAZANICE Z X. STOL.
- ▨ NÁŠYP Z ČINOSTI PETROVY.
- ▨ NÁŠYP Z » XI. STOLETÍ.
- ▨ HROBNÍ ZEMĚ.

ARCHITEKT KAMIL HILBERT 1913.

Podélný řez hrobem sv. Václava.

dového jen 0'63 *m*. Pod kaplí svatováclavskou našel jsem pod dvojí dlažbou gotické stavby a třemi dlažbami románské stavby malou část kruhové lodi s odstupněným vítězným obloukem, jako přechodem k apsidě podkovovité, směřující k jihu. Nalezená část zdiva kruhové lodi, ačkoliv neveliká, přece jen stačila k odhadu vnitřního průměru lodi asi na 13 *m* a mohu na odhadu tom setrvat i po objevech pozdějších let. Sílu zdiva kruhové zdi stanovil nález z r. 1911 na 1'44 *m*.

Jest samozřejmo, že loď o 13 *m* rozpětí nemohla býti přeložena stropem bez vnitřních podpěr, a bylo mojí snahou zjistiti, jakého druhu byly podpěry a v kterých místech lodi? Avšak mohutné základy Petrovy gotické stavby, pak renesanční hrobky, Jiřího Popela z Lobkovic, severně kaple, a Lobkovicko-Martinické, východně kaple ležící, vzaly mně veškeru možnost nalézt i sebemeně z prstenu vnitřních podpěr, neboť jsou založeny hluboko pod lůžkem základu stavby Václavovy. A tak i zbytky kruhové lodi, až na malou část nálezu z r. 1928, zmizely založením obou východních krypt basiliky Spytihněvovy a výkopem základů stavby Parlářovy.

Jižní apside připojena byla na loď vítězným obloukem o světlosti 4'62 *m*, jenž vytvořen z opukových kvádrů. Apsida jest půdorysu podkovovitého, 5'53 *m* největší šířky a 5'25 *m* hloubky (délky), měřené od vnitřního líce kruhové lodi. Zdivo, měřící 0'90—0'94 *m* šířky, jest po délce zachovaného průčelí ozdobeno dvěma lesénkami, jednou koutovou při srazu s průčelím lodi a druhou ve vzdálenosti 2'3 *m*. Lesénky, as 0'32 *m* široké a 5 *cm* z líce vystupující, založeny jsou na poslední vrstvě základové, asi 0'11 *m* pod původní úrovní hradu. Na úrovni hradní půdy spočívá kolem zdi vrstva malty, as 4 *cm* silná, sem spadlá buď při vyzdívání, nebo při omítání průčelí apsidy. (Tab. XX. a XXI.) Byloť průčelí Václavovy stavby, jak nález na několika místech prokázal, hladce omítnuto. Nový a důležitý to poznatek o románském stavitelství. Základ stavby jest ve dvou hloubkách před průčelní líc vyložen, čímž nabyl o 0'35 *m* rozšíření; uvnitř chrámu jest základ vyzděn jen v líci

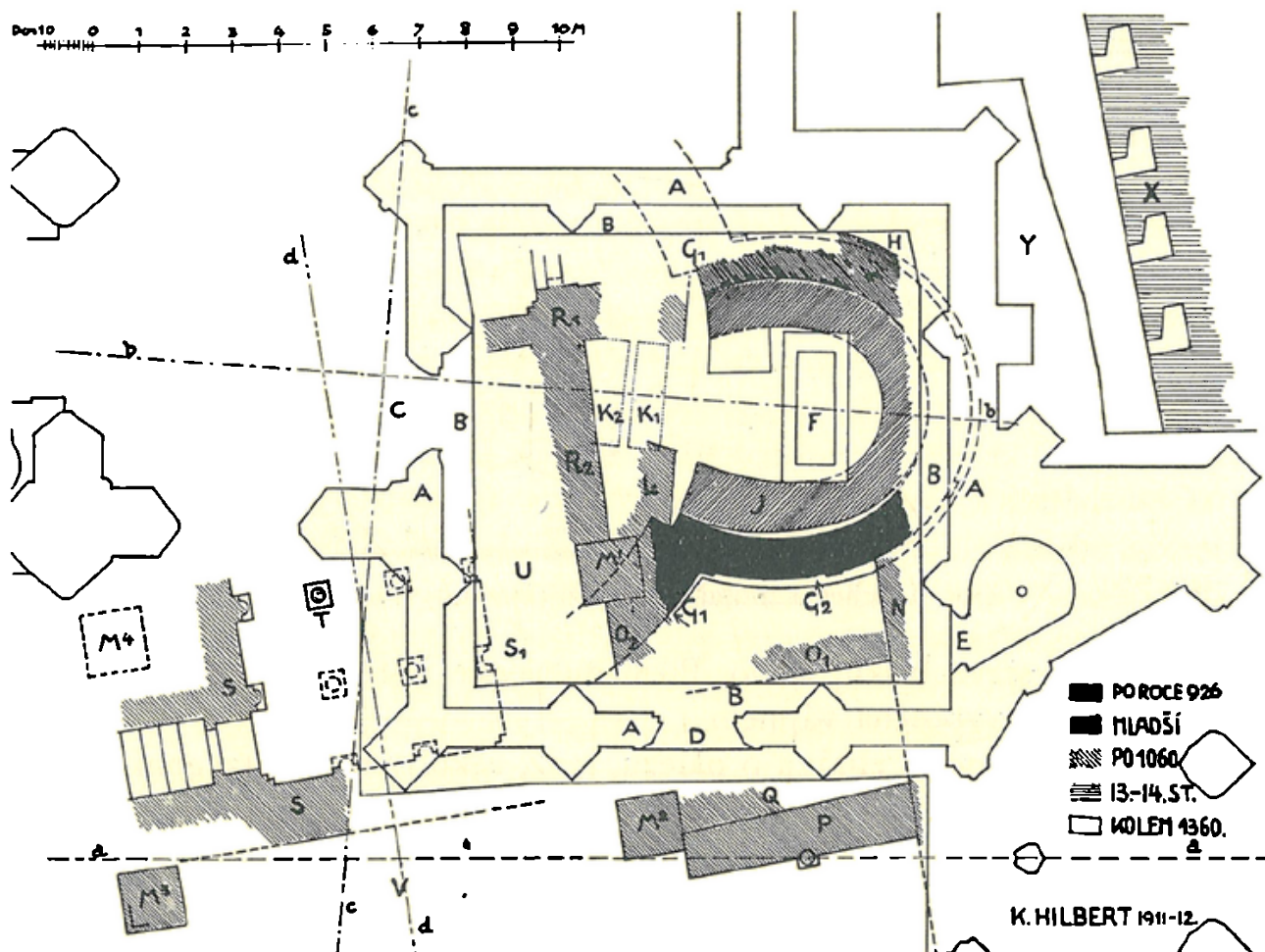
v Hradci Králové, 1920 v Plzni a r. 1930 ve Spolku čsl. inženýrů v Praze, vedle jiných svých výkladů a promítaných kreseb podal jsem jen kusý obraz toho, co z prvního chrámu sv. Víta na hradě pražském jsem objevil. Článkem tímto chci shrnouti technicko-archeologické poznatky a svěřiti je jako studijní materiál historii umění.

horního zdiva, tedy bez rozšíření. Zdivo lodi i apsidy jest zděno z domácí opuky v řádcích nedosti pravidelně probíhajících a různých výšek; jinak jest, pokud se týče líce, pečlivě zděno i vázáno. Mezi vnějším i vnitřním lícem jest zdivo nepravidelně opukou vytloukané a početnou maltou spojené. Lícní opuka byla před upotřebením jen částečně připravená, ponejvíce zůstala v přirozeném lomu. (Tab. XXII., 1., 2.) Malta zdiva z drobného, železitého písku, nepřesycená vápnem, nepatrně pecičkovitým, jest zbarvena silně do rezava. Omítka zevního průčelí, asi 1 *cm* silná, jest stejného složení, však vápnem víc nasycena a proto nepatrně světlejší. Povrch její jest do hladka t. zv. vypálen. Zdivo lodi i apsidy jest zachováno na 0'63 *m* pod dlažbou kaple. Zachováno zůstalo zdiva apsidy o něco více než z 1/3 obvodu a to na straně západní. Třetina jižní padla v obět až teprve v XIV. stol. základům kaple a menší třetinový zbytek k východu, ač z největší části zedníky v stol. XIV. vybrán, zůstal jasně patrným ostrým výkopem základu a vysokou vrstvou malty na základovém lůžku. I zde nad úrovní z X. století leží spadlá malta podél průčelní apsidy. Rekonstrukce půdorysné formy apsidy, jak ji podávám, jest nesporně spolehlivou. (Obr. 3.)

Pátraje pod oltářem sv. Václava z r. 1366, dílem Petrovým, a pod hrobem z r. 1348, dílem Matyášovým — vyličení patří do jiné kapitoly — zjistil jsem pod dlažbou hrobu mělkou prohlubeň, vytesanou v jílovité břídle, lůžko původního pohřbu Václavova, z něhož teprve Karel ostatky ze země vyzvedl a některé z nich uložil do olovené skříně, aby dále netrpěly tlením. (Tab. XXIII. a XXIV.) Po původním oltáři nad hrobem nenašel jsem žádného zbytku základového. Dlažební beton z X. stol. dosahoval severně hrobu až k obezdění hrobu ze stol. XIV.; jižně hrobu nebylo pátráno. Severovýchodně hrobu, bezprostředně vedle vítězného oblouku, nalezeny zbytky jakéhosi oltáře, nepochybně oltáře sv. Apoštolů. Tento oltář zůstával, jak jsem zjistil, na místě, měniv jen výšku, i po přestavbách, až do polovice XIV. stol. Z původního oltářního hranolu z X. stol. zůstaly zachovány jen tři vrstvy opukového zdiva, stejného složení jako zdivo apsidy, 1'31 *m* délky a 0'87 *m* šířky.

Zmínil jsem se svrchu o dlažbě Václavovy stavby. Byla vytvořena v síle 6—8 *cm* z vápenné mazanice, jakéhosi betonu na povrchu uhlaze-

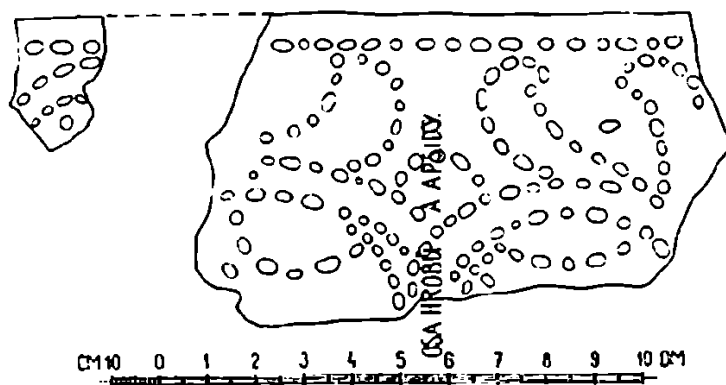
ného a složeného ze stejného dílu vápna a hrubšího písku. V prodloužení osy apsidy, za vítězným obloukem, uvnitř předpokládaného ochozu kruhové lodi, našel jsem dva kusy ornamentální dlažebné mosaiky v plošné výměře asi 20 a 1,5 *dc*m², utvořené z říčních oblásků, zatlače-

Obr. 3. Stavební zbytky rotundy Václavovy a basiliky Spytihněvovy a Vratislavovy.

ných do vápenné mazanice. Rozvilinový ornament, uvnitř přímočarého ohraničení, opakován symetricky přesně v prodloužené ose apsidy. (Tab. XXII. 4. a obr. 4.) Opatrným zvednutím obou částí mosaiky obnaženy dva pohřby v dřevěných, dlabaných rakvích, ve hloubce 1,98 *m* pod dlažbou kaple. V jižním hrobě ležela úplná kostra s hlavou k západu, podloženou plochou opukou, v rakvi sice zetlelé, avšak v obrysech úplně zachované. Uzavřena byla zetlelým, promáčklým

víkem. Podle posudku prof. Dr. J. Matiegky byla to pravděpodobně kostra muže. Žádný artefakt neurčoval stav pohřbeného. (Tab. XXIV. a XXV.) Sousední, druhý pohřeb rozrušen byl stavbou Spytihněvovy basiliky, a zůstala z něho na místě jen pravá noha od kolena dolů. Okolnost, jež by nasvědčovala tomu, že pohřbení stalo se několik deseti let před stavbou basiliky. Vzácnost polohy v rovnoběžce s hrobem sv. Václava, ve vzdálenosti jen 3'6 m prvního hrobu od osy hrobu svatého knížete, dává usuzovat na význačnou osobnost buď rodu kníže-

Obr. 4. Schema mosaikové dlažby rotundy Václavovy.

cího, nebo stavu biskupského. Poznámám ještě, že rakev prvního pohřbu byla vyplněna vápnem.

Chci ještě podati zprávu o nález, jenž, ačkoliv nebyl stavební podstaty, mohl by býti ceny historické. Západně apsidy, při obnažování základu, nalezena v bezprostřední blízkosti kostra, jíž se dotkla stavba Spytihněvova. Byla přerovnána pietně do hraničky a přezděna románským zdivem z XI. stol. I zde jednalo se podle prof. Matiegky pravděpodobně o kostru muže. (Tab. XXVI. 1.) Ve zdivu z XI. stol., několik decimetrů nad kostrou, objevena kožená přílba, šitá z dvojnásobné vrstvy hověziny. Tvaru komolého kůžele na oválné základně, zaklopená kruhovým víčkem z kůže, podloženým dřevěnou deštičkou, měla přílba dole oble odstávající silný okraj a po stranách dva zářezy k protažení řemene. (Tab. XXVI. 2.)

Uvedenými zprávami byly by vyčerpány nálezy chrámové stavby z X. stol., učiněné r. 1911 pod kaplí sv. Václava. Přistoupím k nálezům pozdějších let. Pro lepší srozumitelnost nebudu se držeti postupu chro-

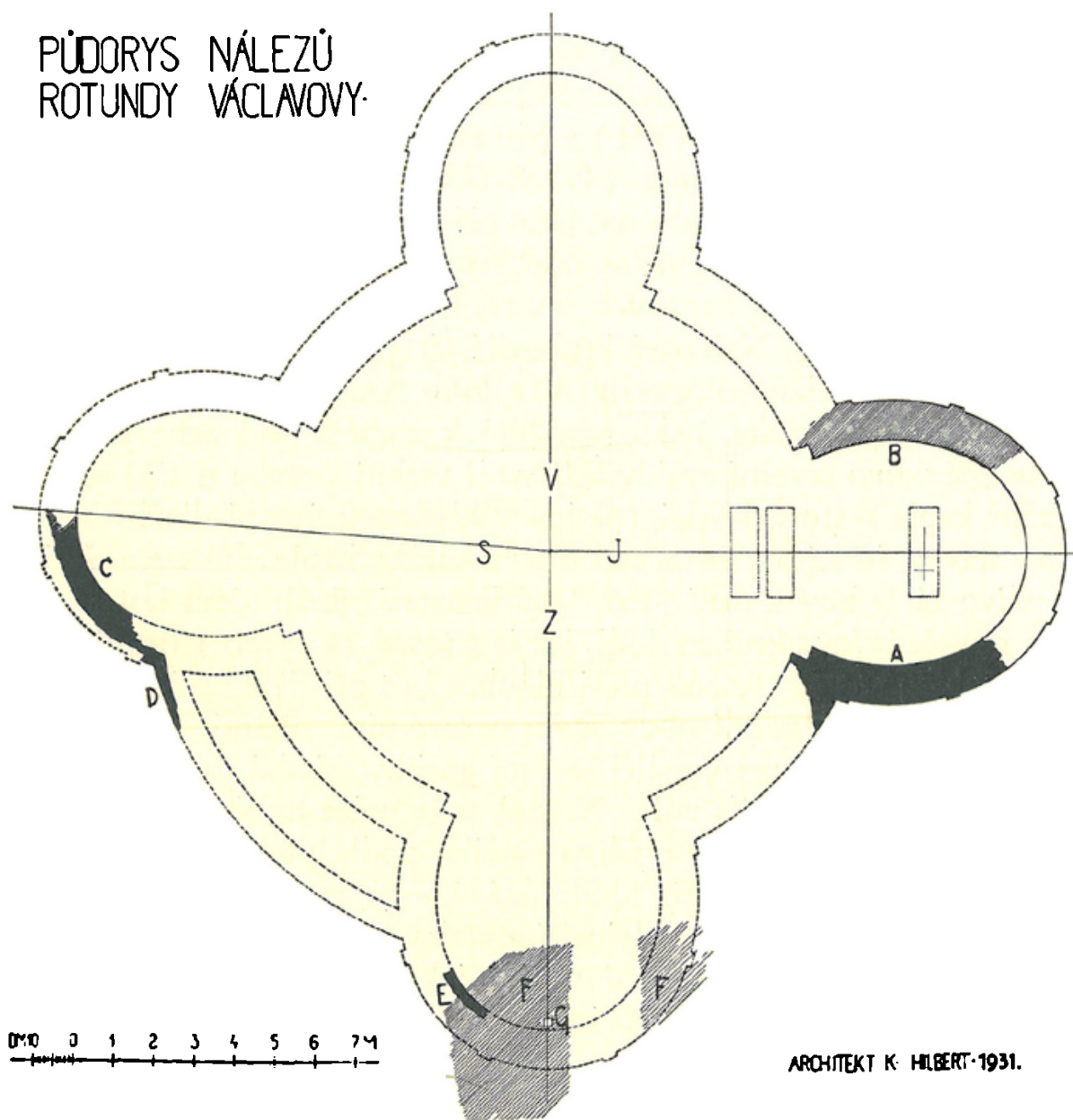
nologického a sáhnu k nálezu z r. 1928, vysoce důležitému pro stanovení půdorysu Václavovy rotundy.

Sleduje pod vysokým kůrem gotického dómu stavbu basiliky, přesněji řečeno východní zakončení její severní lodi, a ohledávaje zde překopanou půdu, poukazující na starší hrob, odkryl jsem pod dlažební vrstvou basiliky zbytek vykrouženého základového zdiva severní apsidy Václavovy stavby (tab. XXVII.) a pátraje dále směrem západním, lícovaný zbytek zdi kruhové lodi. (Tab. XXVIII.) Doplniv oběma nálezy půdorys nálezů z r. 1911, shledal jsem při zbytku základu apsidy shodu s osou apsidy jižní (jen s malou odchylkou k severovýchodu) a pokud se lícového zdiva týče, naprostou soustřednost s předpokládaným obvodem kruhové lodi. Nalezený kruhovitý líc předstupoval asi o 2'2 *m* ven z předpokládaného zevního líce lodi. Soudím, že jsem tu našel zdivo jakési předsínky, nebo schodiště k empoře nad ochozem lodi. Nalezené zdivo severní apsidy leží svojí vrchní vrstvou o 1'53 *m* níže dlažby kaple svatováclavské, což jest vzhledem k úrovni dlažby Václavovy stavby, ležící o 1'08 *m* pod úrovní dlažby kaple, důkazem, že jest to zdivo základové a není proto také lícované. Jinak tomu jest se zdivem soustředným s kruhem lodi, jež jest zevně (k severu) lícováno již od hloubky 2'05 *m*. Rozdíl proti hloubce líce při jižní apsidě byl dán klesáním úrovně hradní půdy směrem severním. Pátraje dále i pod zdivem basiliky po zevním líci severní apsidy, shledal jsem, že stavba XI. stol. úplně rozrušila zdivo X. stol. a že nelze tu očekávatí dalších nálezů. Ačkoliv soustředné zdivo patřilo, podle půdorysu soudě, nesporně k stavbě Václavově, předpokládám, že by mohlo býti o něco mladším, neboť líc byl pravidelnější a malta světlejší. Jinak odpovídají stavební hmoty nálezů severní apsidy jak v opukovém kameni, tak i v barvě a složení malty, hmotám nálezů jižní apsidy.

Nález severní apsidy stejné velikosti a formy s apsidou jižní dodal důležitosti nepatrnému nálezu z r. 1913 v místě, kde by bylo předpokládati buď západní apsidu, nebo předsíň s hrobem sv. Vojtěcha. Severozápadně od nároží kaple svatováclavské obíven zbytek vykrouženého základového zdiva, dlouhý jen asi 1'3 *m*. Přikreslen k nálezům let 1911 a 1928 odpovídal hloubkou i zakřivením jak apsidě jižní, tak i severní, a jest tudíž zcela oprávněno považovati nález za zbytek zá-

kladu apsidy západní. Hloubka jeho pod dlažbou kaple měřila 1'96 m. Stavební hmoty, zejména malta, byly shodny s hmotami nálezů jižního i severního. V čttném dalším zdivu rázu stavby X. stol., jež

PŮDORYS NÁLEZŮ
ROTUNDY VÁCLAVOVY.

Obr. 5. Půdorys všech nálezů patřících k rotundě Václavově.

bylo sledováno směrem západní osy Václavovy stavby, jež však bylo překopáno hroby a tak rozrušeno základem severních arkád basiliky, základem severovýchodního nároží gotické věže a základem zdi rene-

sanční kaple sv. Trojice, že nebylo lze určit jeho půdorysný rozsah a obvodový líc, nalezena v hloubce 1'45 *m* čistě obezděná jímka, 21 × 26 *cm* velikosti a 16 *cm* hloubky, ležící přesně v ose předpokládané západní apsidy. Soudím, že to byla jímka po ostatku, vloženém do zdiva buď při zakládání, nebo později při jakémsi novém svěcení. Ve Václavově stavbě nenašli jsme nikde základové zdivo pod prostorem, vždy jen pod zdmi. Tuto shledáváme se s úkazem základového zdiva i pod prostorem, jak jsme mohli vidět jen pod věžemi Spytihněvovy basiliky. Jakost objeveného zdiva liší se však nesporně od zdiva basiliky a musíme je označit jako zdivo X. století, snad nějaké přestavby rotundy Václavovy.

Vylíčené nálezy podávají půdorysný obraz Václavovy rotundy takto: kruhová loď velikých rozměrů, z níž v osách jižní, severní a západní vystupují apsidy stejné velikosti a formy. Jak bylo v ose východní, nebylo lze zjistit, neboť místo, kde stávala východní apsida, bylo gotickou stavbou i kryptou basiliky tak hluboko pod základem stavby Václavovy vybráno, že z původní stavby nezůstalo zhora nic zachováno. A tak můžeme se východního závěru jen dohadovati. Jest nasnadě předpokládati, že i východní apsida byla stejných rozměrů a tvaru jako apsidy ostatní. Velikost takové apsidy úplně by byla postačila k umístění oltáře sv. Víta a kněžských sedadel, vždyť biskupským stal se chrám teprve r. 973; však i potom mohla apsida, stejných rozměrů jako apsidy ostatní, vystačiti pro potřeby chrámu stoličného. Soudím ze všeho, že půdorysná dispozice lodi se čtyřmi apsidami tvořila pravidelný řecký kříž. (Obr. 5.)

Než ukončím výklad o stavbě Václavově, musím pojednat i o přestavbě její jižní apsidy, přestavbě, jež předcházela stavbě Spytihněvovy basiliky. Míním tu vnitřní obvodovou zeď kolem hrobu sv. Václava, o níž kdysi byla vyslovena domněnka, že jest zdivem nejstarším.²

Pro mladší původ mluví tyto zjištěné okolnosti. Vnitřní podkovovitá zeď jest mělkého základu než zeď dříve popsaná. Mělkost základu, pod úrovní hradní půdy jen 29—32 *cm*, založeného v mnohém místě na zvětralém jílu, byla by přivedla stavbu Václavovu v kratší době k zhrou-

² Dr. A. Podlaha, Sv. Václava hrob a ostatky. Hlasy katolického spolku tiskového. Roč. 42 (1911), č. 2.

cení, než jakou chrám přečkal. Zdivo opukové, zjištěné ledabylosti, bez vazby a líce, nemělo by stability, žádané od zdiva průčelního. (Tab. XXII. 3.) Malta vnitřního zdiva vytékala při stavbě a otiskovala se na starším zdivu zevnějším. A konečně zdivo t. ř. oltáře sv. Apoštolů bylo přezděno zdí vnitřní, což je nejpádňější důkaz menšího stáří zdi vnitřní.

Konstatuji-li mladší stáří, jest třeba, abych uvedl, proč podle mého soudu bylo vnitřní okrouhlé zdivo vůbec provedeno? Stalo se tak k ochraně hrobu sv. Václava, dříve než za stavby basiliky byla apsida stržena. Provedeno tedy ono vnitřní zdivo a prostor tím povstalý sklenut nízkou kopulkou, a uzavřen napříč vítězného oblouku stěnou s dveřmi. Příčná tato zeď, protože mladší, zasáhla dlažebnou mosaiku nad hroby v prodloužení osy apsidy, o nichž jsem se výše zmínil. Ukazují zde na obrázek 3., kde J značí onu vnitřní zeď, L příčnou zeď s dveřním otvorem a K hrob, nad nímž byla dlažebná mosaika porušena. Když pak kaple sv. Václava při basilice byla dostavěna, pro což máme r. 1067, kdy zemřel biskup Šebíř, jako nejhořejší mez a než ještě byla vydlážděna, byla ochranná stavba stržena a zůstala ležeti nad hlubší dlažbou stavby X. a pod dlažbou XI. století.

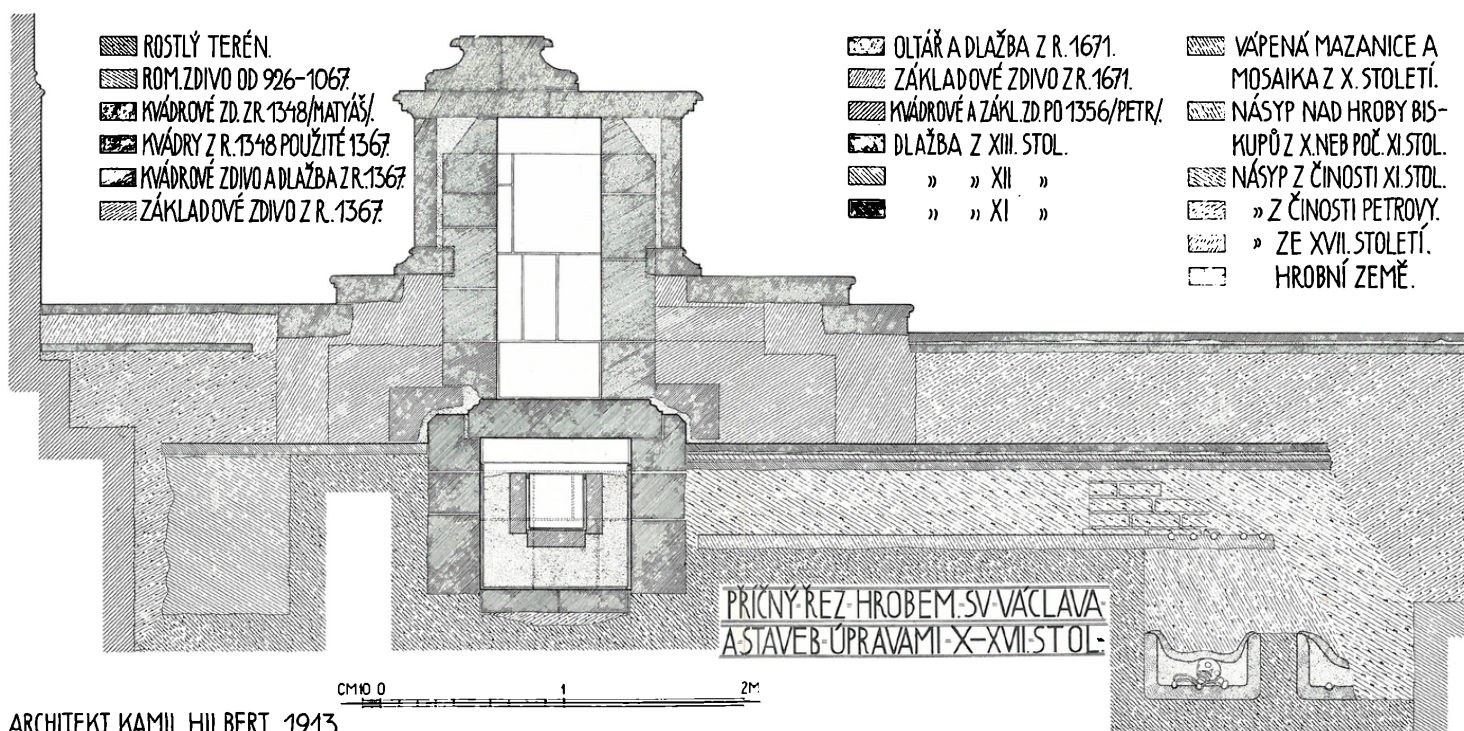
Nutno zde ještě zachovati pro budoucí bádání vysvětlení, že vnitřní podkovovité zdivo zůstalo stavbou XI. století pod dlažbou zachováno. Je-li někde, jako nad t. ř. oltářem sv. Apoštolův, nebo při západním zdivu apsidy a konečně při vítězném oblouku porušeno, stalo se tak teprve při mém bádání v roce 1911.

*

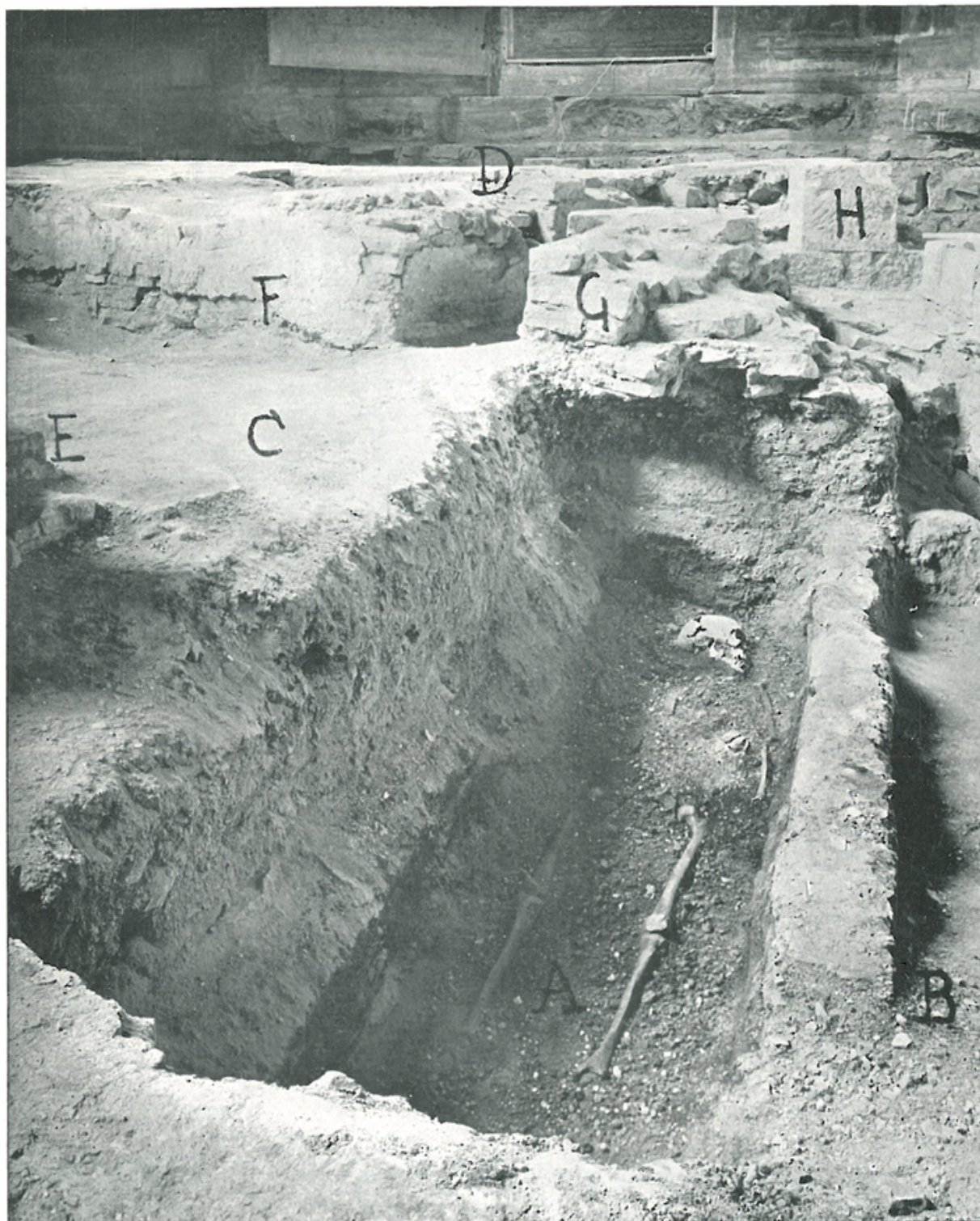
K vyobrazením třeba podati tato vysvětlení:

Obr. 3. Zakresleny jsou jen objevy z r. 1911 a 1912. »A« značí zdivo kaple sv. Václava z činnosti Petra Parléře. »B« vnitřní základ kaple. »C« a »D« portály severní a západní. »F« hrob sv. Václava z r. 1348. »G₁« zdivo kruhové lodi stavby Václavovy. »G₂« zdivo apsidy stavby Václavovy. »H« základ apsidy, vybraný v XIV. stol. »J« mladší zdivo uvnitř apsidy. »K1 a K2« hroby pod dlažbou stavby Václavovy. »L« mladší uzávěr apsidy. »M až T« části basiliky Svytlahé a Vratislavovy. »Y« základ stavby Petra Parléře a »X« k němu přiléhající tresor.

Tab. XX. a XXI. ukazují »A« první usádku základu apsidy Václa-

Příčný řez hrobem sv. Václava.

Václavova rotunda. Hrob pod mosaikovou dlažbou v lodi před jižní apsidou.

1.

2.

Kostel sv. Víta.

1. Kosti srovnané pod zdi z XI. století.
2. Kožená přilba nalezená ve zdivu XI. století.

Václavova rotunda. Zbytek základu severní apsidy pod zdivem z XI. století.

Václavova rotunda. Zbytek základu severní apsidy a zdi souběžné s lodí.

vovy. »B« druhou usádku. »C« průčelní líc. »D« zdivo z XI. stol., pod nímž nalezena přílba a přerovnaný hrob. »E« líc kruhové lodi stavby Václavovy. »F« tři vrstvy dlažeb basiliky. »G« jižní hlavní zeď basiliky. »H« kryt hrobu sv. Václava z r. 1348.

Tab. XXV. »A« zachovalý hrob pod mosaikovou dlažbou. »B« porušený hrob. »C« mazanicová dlažba stavby Václavovy. »D« vnitřní líc apsidy. »E« stupeň oltáře zv. sv. Apoštolů. »F« vnitřní, mladší zdivo v apsidě. »G« mladší uzávěr apsidy. »H« pilíř basiliky.

Tab. XXVI. 2. Dírky po stezích jsou původu starého, šití však teprve z r. 1911. Vlevo přílby zbytky kruhovitěho víčka, vpravo spodního ztužení.

Tab. XXVII. »A« vykroužený základ severní apsidy stavby Václavovy, ostatní zdivo basiliky z XI. stol.

Tab. XXVIII. »A« vykroužený základ severní apsidy. »B« líc zdiva soustředného s kruhovou lodí stavby Václavovy.

Obr. 5. podává v černě položeném »A, C, D, E« skutečný nález zdiva stavby Václavovy, v čárkované ploše u jižní apsidy »B« základ vybraný teprve v XIV. stol. a přes západní apsidu »F«, základové zdivo snad přestavby, leč ještě z X. stol. »G« jímka v základovém zdivu. Tečkované jsou obvody předpokládaného půdorysu stavby Václavovy.

